

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

Όλγας Στασινοπούλου
Καθηγήτριας Κοινωνικής Πολιτικής
Παντείου Πανεπιστημίου

1. Η οικογένεια ως φορέας παροχής φροντίδας – έπισημάνσεις και έρωτήματα.

Η σύγχρονη κοινωνική πολιτική οριοθετείται από την αλληλεπίδραση του κράτους, της αγοράς, της οικογένειας και των φορέων της κοινωνίας των πολιτών. Η οικογένεια κατέχει ιδιαίτερη θέση σε αυτό το σύστημα, γιατί αν και δεν αποτελεί φορέα άσκησης κοινωνικής πολιτικής, ή έκταση και ο χαρακτήρας της συμβολής της στην κάλυψη αναγκών συνδέονται με όλο το φάσμα της.

Στίς προνεωτερικές κοινωνίες ή «παραδοσιακή» οικογένεια είχε πολύσκοπο χαρακτήρα, με παραγωγικές και αναπαραγωγικές δραστηριότητες, ενώ στίς νεωτερικές και μετανεωτερικές περιορίζεται στη φροντίδα των μελών της, με κύριο σκοπό την προστασία και την κοινωνικοποίηση των παιδιών, την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και τη συντήρηση των μή-παραγωγικών μελών. Μέσα στην οικογένεια έπιτελείται ή ευρύτερη λειτουργία της έξασφάλισης της συνέχειας της κοινωνίας καθώς, μαζί με τη βιολογική της ανανέωση συμβάλλει στην αναπαραγωγή γνώσεων, στάσεων, αντιλήψεων.

Η οικογένεια είναι επίσης ή κυρίαρχη μορφή κοινωνικής σχέσης μέσα από την οποία τά άτομα συγκροτούν νοικοκυριά. Τά δύο δεν πρέπει να ταυτίζονται, καθώς έχουμε περιπτώσεις νοικοκυριών χωρίς οικογένεια (π.χ. μεταξύ φοιτητών, ή φίλων).

Ως κοινωνική ομάδα, ή οικογένεια έχει δομή, ή οποία συνίσταται σέ ένα σταθερό πλέγμα κοινωνικῶν θέσεων καί ρόλων - ένα δίκτυο ιεραρχημένων σχέσεων. Στην «παραδοσιακή» οικογένεια ό άντρας άσκει έξουσία, είναι ό άρχηγός τής οικογένειας καί ό κύριος υπεύθυνος για τήν οικονομική της λειτουργία. Είναι επίσης εκείνος ό όποιος συνδέεται μέ τό δημόσιο χῶρο, τήν αγορά, τό κράτος. Ή γυναίκα τοποθετείται κατεξοχήν στόν ιδιωτικό χῶρο, μέ τόν όποιο ταυτίζεται ή οικογένεια, καί θεωρείται ως ό φυσικός φορέας παροχής φροντίδας, ιδιότητα τήν όποία κρατά καί μετά τήν ένταξη της στην αγορά εργασίας.

Ένα μεγάλο φάσμα τής κοινωνικής πολιτικής, ιδίως στους τομείς τής κοινωνικής ασφάλισης, τής υγείας καί τής φροντίδας στηρίζεται στό μοντέλο του ενός άρχηγού καί οικονομικά υπεύθυνου τής οικογένειας, μέ έπιπτώσεις καί για τά δύο φύλα. Σε χῶρες του άνεπτυγμένου ευρωπαϊκού βορά (π.χ. Σουηδία) οί δύο σύζυγοι θεωρούνται έξίσου υπεύθυνοι για τήν οικονομική λειτουργία του νοικοκυριού καί για τήν φροντίδα τῶν παιδιῶν. Τό κυρίαρχο μοντέλο οικογένειας σέ πολλές χῶρες τής Ευρώπης καί του κόσμου προσεγγίζει περισσότερο πρός τήν «παραδοσιακή» άν καί υπάρχει μεγαλύτερη ρευστότητα σχημάτων καί άσάφεια ως πρός τους ρόλους τῶν δύο φύλων.

Στή σύγχρονη Ελλάδα ή πυρηνική οικογένεια, μέ ενεργό συμμετοχή τῶν παππούδων καί γιαγιάδων, εξακολουθεϊ νά είναι τό κύριο κοινωνικό πρότυπο, αλλά καί τό μοντέλο αναφοράς για τήν άσκηση κοινωνικής πολιτικής παρ' όλο πού έχουν ήδη συντελεσθεϊ μεγάλες αλλαγές στην οργάνωση καί τίς σχέσεις τής οικογενειακής ζωής. Τό Ευρωπαϊκό έρευνητικό πρόγραμμα «Μεταβαλλόμενες οικογενειακές δομές καί ή σχέση τους μέ τήν πολιτική» παρουσίασε πρόσφατα πολύτιμα στοιχεία για

τή νέα πραγματικότητα¹. Σέ αυτές τίς ἀλλαγές πρέπει νά προσθέσουμε τήν αὐξανόμενη ἐσωστρέφεια τῶν σύγχρονων ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καθὼς ἀποδυναμώνεται ἡ κοινότητα, τὰ συγγενικά δίκτυα γίνονται λιγότερο πυκνά καί ὁ κοινωνικός περίγυρος μεταβάλλεται σέ ἕναν ἄφιλο, σχεδόν ἀπειλητικό χῶρο «ἐκεῖ ἔξω». Ἐτσι ἐντείνεται ὁ διαχωρισμός μεταξύ ἰδιωτικοῦ καί δημόσιου χώρου, ἐνῶ ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν μεταβάλλεται ἀπό κοινωνική σέ ἰδιωτική ὑπόθεση. Οἱ γονεῖς πρέπει νά βροῦν τίς λύσεις, μέσα στό σπίτι, μέ τή μητέρα ὡς κύριο φορέα φροντίδας, τόν πατέρα συχνά ἀπόντα, ἢ καί τούς δύο ἀπόντες, ὅταν ἡ μητέρα βγαίνει στήν ἀγορά ἐργασίας. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς φροντίδας τῶν παιδιῶν ἀναλαμβάνει ἡ γιαγιά, ἂν ὑπάρχει καί μπορεῖ, ἢ μία ἄλλη γυναίκα ἢ ὁποῖα προσλαμβάνεται γι' αὐτό τό σκοπό, συχνά χωρίς καμία εἰδικότερη γνώση καί κατά κανόνα μέ συνθῆκες «μαύρης ἐργασίας».

Τά παραπάνω ἰσχύουν βέβαια μόνο γιά ἕνα μέρος τῶν οἰκογενειῶν στήν Ελλάδα. Στίς μονογονικές, τίς πολύτεκνες, τῶν τσιγγάνων, τῶν ἐλλήνων μουσουλμάνων, τῶν παλιννοστούντων ἢ τῶν μεταναστῶν, καθὼς καί στίς οἰκογένειες ὅπου ὁ πατέρας ἀπουσιάζει γιά μεγάλα διαστήματα (π.χ. τῶν ναυτικῶν, ἢ τῶν ἐργαζομένων σέ περιοχές μακριά ἀπό τό σπίτι), οἱ συνθῆκες παροχῆς φροντίδας διαφοροποιοῦνται σύμφωνα μέ πολιτισμικούς, οικονομικούς καί κοινωνικούς παράγοντες

Εἶναι προφανές ἀπό τά ὅσα ἤδη ἀναφέραμε ὅτι ἔχουμε πολλές «οἰκογένειες», μέ διαφορετική δομή, κώδικα ἀξιῶν, πολιτισμικό χαρακτήρα καί χαρακτήρα σχέσεων, πού ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς νέας

¹ Ἡ ἔρευνα διεξήχθη στά πλαίσια τοῦ προγράμματος IMPROSEC (Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges) 2000 -2003, τό ὁποῖο ἔγινε μέ τήν οἰκονομική στήριξη τῆς Ε.Ε.. Ἡ χώρα μας συμμετεῖχε μέσω τοῦ ἐρευνητικοῦ ἴνστιτούτου τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου ΚΕΚΜΟΚΟΠ (Κέντρο Κοινωνικῆς Μορφολογίας καί Κοινωνικῆς Πολιτικῆς) καί τά ἀποτελέσματα παρουσιάζονται στο βιβλίο «Ζητήματα Κοινωνικῆς Πολιτικῆς» (ἔπιμ) Λ.Μουσοῦρου, Μ.Στρατηγάκη, 2004, Gutenberg.

ρευστής και πολυπολιτισμικής πραγματικότητας. Σέ αυτό τό μωσαϊκό προσθέτουμε σήμερα τίς οικογένειες έκτός γάμου, στή βάση τής συμβίωσης. Άν και στήν Έλλάδα τό ποσοστό εΐναι άκόμα μικρό συγκριτικά μέ άλλες χῶρες κυρίως τής δυτικῆς Εὐρώπης, ώστόσο τά έρωτήματα τά όποια τίθενται για τήν κοινωνική πολιτική εΐναι ύπαρκτά και θά αυξάνονται, καθώς ή κοινωνική προστασία του κράτους δέν περιορίζεται μόνο στίς οικογένειες από γάμο.

Στήν πλειονότητά τους τά υίοθετούμενα μέτρα κοινωνικῆς πολιτικῆς δέν καταγράφουν αυτή τήν ποικιλομορφία, επιβάλλοντας στήν πράξη μία όμογενοποίηση μέτρων, μέ αναφορά σέ ένα πρότυπο. Κάθε οικογένεια ή όποια δέν έμπίπτει σέ αυτό συχνά χαρακτηρίζεται ως «προβληματική», δέν συγκεντρώνει τίς άπαραίτητες προϋποθέσεις για προνομιακά μέτρα οικογενειακῆς πολιτικῆς, και άποτελεΐ αντικείμενο παρέμβασης τών ειδικῶν σέ περιπτώσεις φαινομένων κοινωνικῆς παθολογίας (π.χ. παιδική βία). Από τήν άλλη πλευρά έδραιώνεται ή αντίληψη ότι ή «κανονική» οικογένεια τά βγάζει πέρα μία χαρά, χωρίς νά χρειάζεται στήριξη από τό κράτος.

2. Η Κοινωνική Πολιτική για τήν οικογένεια.

Η κοινωνική πολιτική για τήν οικογένεια δέν έξαντλεΐται σέ ειδικά μέτρα κοινωνικῆς προστασίας, αλλά εκτείνεται σέ ένα ευρύ φάσμα πολιτικῶν, οί όποιες διαμορφώνουν τίς συνθηκες ζωῆς μέσα στίς όποιες οί άνθρωποι δημιουργοῦν οικογένεια και προσπαθοῦν νά τήν στηρίξουν.

Η σχέση οικογένειας και κράτους πρόνοιας άποτελεΐ έναν από τούς άκρογωνιαίους λίθους τής συγκρότησῆς του, καθώς στηρίζεται σέ αυτήν για ένα μεγάλο φάσμα κάλυψης αναγκῶν, κυρίως μέσα από ανεπίσημες μορφές φροντίδας. Η παρέμβαση του κράτους έχει επικουρικό χαρακτήρα

καί περιορίζεται σέ περιπτώσεις απουσίας, διάλυσης ή αδυναμίας τῆς οἰκογένειας νά ἀνταποκριθεῖ σέ αὐτές τίς ἀνάγκες.² Κατά γενικό κανόνα ἡ οἰκογενειακή πολιτική στή χώρα μας ἔχει παιδοκεντρικό καί ὑπολειμματικό χαρακτήρα. Κύριο μέλημα τοῦ κράτους εἶναι ἡ προστασία τοῦ παιδιοῦ καί ὄχι ἂν οἱ ἄνθρωποι θά ἐνθαρρυνθοῦν νά συγκροτήσουν οἰκογένεια. Τό πότε, τό πῶς καί γιά ποιούς λόγους τό κράτος παρεμβαίνει συναρτᾶται μέ τίς ἰσχύουσες κάθε φορά ἀξίες καί ἀντιλήψεις γιά τήν «ὀρθή», τή λειτουργική οἰκογένεια, ἀλλά καί τίς πρακτικές τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ὅπως αὐτές ὑλοποιοῦνται ἀπό τά συναφή ἐπαγγέλματα, ἢ τούς ἐνεργούς πολίτες μέσα ἀπό ὀργανώσεις τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν.

Ἡ σχέση ἐπικουρικότητας στηρίζεται σέ μία κοινωνικά ἐδραιωμένη ἀντίληψη ὅτι ἡ ἀνατροφή καί κοινωνικοποίηση τῶν παιδιῶν ἀποτελεῖ εὐθύνη τῆς οἰκογένειας, ὅπως καί ἡ φροντίδα ὅλων τῶν μελῶν της. Ὡς ἕνα βαθμό αὐτή ἡ φροντίδα προσδιορίζεται ἀπό θεσμικά ἐκφρασμένες καί κατοχυρωμένες δέσμες δικαιωμάτων καί ὑποχρεώσεων κυρίως ὅσον ἀφορᾷ στήν προστασία καί ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. Δέν ἰσχύει τό ἴδιο γιά τούς γονεῖς, τή σχέση τῶν ἀδελφῶν μεταξύ τους, ἀλλά καί τίς ἰδιαίτερες ἀνάγκες τῶν μελῶν μέ ἀναπηρία. Στό μεγαλύτερο μέρος τους οἱ σχέσεις φροντίδας ρυθμίζονται ἀπό ἄγραφους, «ἀνεπίσημους» κανόνες θεμελιωμένους σέ ἄγραφους, ἰσχυρούς κώδικες ἀνταποδοτικότητας. Ἡ ἔκταση καί ἡ σημασία τῆς «ἀνεπίσημης φροντίδας» ἔχουν ἀναγνωρισθεῖ, ἀναλυθεῖ καί εὐρέως ἐρευνηθεῖ, στίς χῶρες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κοινωνικοῦ μοντέλου. Αὐτό ἐκφράζει τόσο τό ἐνδιαφέρον τῶν κρατῶν προνοίας νά

² Ἡ ἀρχή τῆς ἐπικουρικότητας τοῦ κράτους ἔναντι τῆς οἰκογένειας προτάθηκε ἀρχικά ἀπό τήν Καθολική Ἐκκλησία στή Γαλλία καί στηρίζεται στή λογική ὅτι τό κράτος θά πρέπει νά παρεμβαίνει μόνο ὅταν οἱ πρωτογενεῖς θεσμοὶ ἀδυνατοῦν νά ἀνταποκριθοῦν στό ρόλο τους. Θά ἦταν ἐνδιαφέρον νά συγκρίνουμε τήν ἔννοια τῆς «ἐπικουρικότητας» μέ τήν ἔννοια τῆς «συναλληλίας». Κάτι τέτοιο ὅμως ξεφεύγει ἀπό τά ὅρια μιᾶς σύντομης εἰσήγησης. Ἔτσι περιορίζομαστε στήν ἐπισήμανση τῆς ἀνάγκης μιᾶς σύγχρονης συζήτησης γιά τήν ἔννοια τῆς συναλληλίας στήν ἄσκηση κοινωνικῆς πολιτικῆς.

έντάξουν τή λειτουργία τῶν ἀνεπίσημων δικτύων φροντίδας σέ μία «μικτή οικονομία τῆς πρόνοιας», ὅσο καί τήν ἀναγκαιότητα ἀναγνώρισης τῶν ἀναγκῶν ὅσων παρέχουν φροντίδα στά πλαίσια τῆς οἰκογένειας (συχνά οἱ ἄνθρωποι αὐτοί εἶναι ἡλικιωμένοι, ἢ ἀνήλικα παιδιά σέ μονογονικές οἰκογένειες).

Στή σχετικά πρόσφατη συζήτηση γιά τίς χῶρες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ νότου, ἕνα ἀπό τά κοινά χαρακτηριστικά τους ἐντοπίζεται στήν κομβική σημασία τῆς οἰκογένειας ὡς κεντρικοῦ φορέα ἐπίσημης καί σέ εὐρύτερη κλίμακα ἀνεπίσημης φροντίδας. Αὐτή ἡ ἀναγνώριση τῆς σημασίας της συνδέεται σαφῶς καί μέ τή νεοφιλελεύθερη ἐπίθεση στό Εὐρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, στό ἐπίκεντρο τῆς ὁποίας βρίσκεται ἡ ἀναζήτηση νέων σχέσεων ἀγορᾶς, κράτους. Στίς περιπτώσεις ὅπου ἡ υἰοθέτηση τοῦ μικτοῦ μοντέλου σηματοδοτεῖ τήν ἐξάρθρωση ἢ τήν ιδιωτικοποίηση προνοιακῶν δομῶν, οἱ ἐπιπτώσεις γιά τήν οἰκογένεια εἶναι σοβαρές, καθῶς ἡ παροχή ἐξειδικευμένης φροντίδας μετατοπίζεται ἀπό τίς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες στόν οἰκιακό χῶρο καί τήν τοπική κοινότητα, χωρίς τήν ἀπαραίτητη ὑποδομή καί ὑποστήριξη.

Τό ἑλληνικό κράτος ἐξυμνεῖ μέ κάθε εὐκαιρία τή συμβολή τῆς οἰκογένειας, χωρίς νά ἀναπτύσσει οὐσιαστικά μέτρα στήριξής της. Αὐτό εἶναι προφανές καί στήν πορεία τῆς διαμόρφωσης ἑνός συγκροτημένου νομοθετικοῦ πλαισίου γιά τήν πρόνοια, μέ ἐπίκεντρο τό θεσμικό πλαίσιο γιά ἕνα Σύστημα Κοινωνικῆς Φροντίδας³ καθῶς καί στήν ...ἄμπατη καί παλίσροια τῆς ὑποστήριξης τῶν πολύτεκνων οἰκογενειῶν. Δυστυχῶς, τό σύστημα τῆς κοινωνικῆς φροντίδας στή χώρα μας βρίσκεται σέ πορεία

³ Τό Ἐθνικό Σύστημα Φροντίδας θεσπίστηκε μέ τόν ν.2646/98, ὁ ὁποῖος στόχευε στήν ὀργάνωση τῶν προσωπικῶν κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν. Μία ἀπό τίς σημαντικές καινοτομίες (γιά τή χώρα μας) ἦταν ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ ρόλου τῶν ΜΚΥΟ, ἀλλά ἡ ὑλοποίησή της στήν πράξη –ὅπως καί ἄλλων μέτρων) ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες. Συγχρόνως, συγχωνεύτηκαν καί οὐσιαστικά διαλύθηκαν δύο σημαντικοί φορεῖς -ὁ ΕΟΠ καί τό ΠΙΚΠΑ. Στήν πορεία ἐντάχθηκε στό σύστημα περιφερειοποίησης τοῦ ΕΣΥ καί σήμερα ἀσχεῖ ἀπό ἔλλειψη ὀρθολογικῆς συγκρότησης καί συντονισμοῦ τῶν κατακερματισμένων προσφερόμενων ὑπηρεσιῶν. Δέν πρέπει ὅμως νά παραβλέψουμε τήν παρήγορη παρουσία καινοτόμων προγραμμάτων πού ὑλοποιοῦν ὀρισμένοι Δήμοι στά Ἄστικά κέντρα ἀλλά καί στήν περιφέρεια.

ἀποδιοργάνωσης, μέ σοβαρές ἐπιπτώσεις γιά τήν οἰκογένεια, καθώς συγκεντρώνει ἕνα μεγάλο μέρος τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς πού τήν ἀφορᾷ.

Συνοψίζοντας, ἡ κοινωνική πολιτική ἐπιδρᾷ στήν οἰκογένεια μέ δύο τουλάχιστον τρόπους:

- Εὐρύτερα, ἀσκούμενη μέσα ἀπό ἄλλες πολιτικές, οἱ ὁποῖες διαμορφώνουν τό εὐρύτερο κοινωνικό –οικονομικό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο συγκροτοῦνται καί λειτουργοῦν οἱ οἰκογένειες.

Ὅρισμένα φαινόμενα δημιουργοῦν μεγάλα προβλήματα, ὅπως ἡ μακροχρόνια ἀνεργία τῶν νέων, τῶν μεγαλύτερων στήν ἡλικία ἐργατῶν, τῶν μόνων γονιῶν, τῶν πολυτέκνων, ἡ προώθηση «εὐέλικτων» μορφῶν ἐργασίας μέ ἔνταση τῆς ἀνασφάλειας, καί μία σειρά ἀλλαγῶν στό σύστημα κοινωνικῆς ἀσφάλισης, στό ἐθνικό σύστημα υἰείας, στήν παιδεία. Οἱ τάσεις ιδιωτικοποίησης στόν τομέα τῆς υἰείας καί τῆς κοινωνικῆς φροντίδας συμβάλλουν στήν ἐντατικοποίηση τῆς παροχῆς φροντίδας ἀπό τήν οἰκογένεια καί ἐπιβαρύνουν οἰκονομικά τά νοικοκυριά, μέ σοβαρές ἐπιπτώσεις γιά τήν ποιότητα ζωῆς τῶν μελῶν της.

Παρεμβάσεις σέ αὐτό τό εὐρύτερο ἐπίπεδο, ὅπως εἶναι ἡ υἰοθέτηση ἐνεργητικῶν μέτρων γιά τήν ἀνεργία, ἢ ἀναπτυξιακά προγράμματα σέ τοπικό ἐπίπεδο συμβάλλουν στήν ἐνδυνάμωση καί τήν εὐημερία τῶν οἰκογενειῶν

- Ἄμεσα, μέ ἐξειδικευμένα μέτρα οἰκογενειακῆς πολιτικῆς, ἐνίσχυσης εἰσοδήματος ἢ παροχῆς ὑπηρεσιῶν φροντίδας. Στήν πλειονότητά τους ἀπευθύνονται σέ εὐπαθεῖς πληθυσμούς (οἰκογένειες σέ κατάσταση κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ λόγω

φτώχειας, αναπηρίας, πολύτεκνες και μονογονικές, μεταναστών ή μειονοτήτων).

Αυτή ή επιλεκτική κάλυψη με έμφαση στην «ευπάθεια» έχει σοβαρές επιπτώσεις για τους εξής λόγους:

α) Στόχος της είναι ή άμεση αντιμετώπιση προβλημάτων και όχι ή πρόληψή τους με αποτέλεσμα να αναπαράγονται και να έδραιώνονται σε διαχειριστικές λογικές και μάλιστα στον κατώτερο παρονομαστή ποιότητας ζωής. Αυτό φυσικά δεν υποστηρίζει ουσιαστικά την οικογένεια, αλλά ούτε ενθαρρύνει τους ανθρώπους να παντρευτούν και να αναλάβουν τις σχετικές ευθύνες μέχρις ότου τουλάχιστον μπορέσουν – όπως ελπίζουν – να αποκτήσουν εκείνες τις προϋποθέσεις οι οποίες θα εξασφαλίσουν την απαραίτητη ποιότητα ζωής, στα πλαίσια μάλιστα των κρατούντων καταναλωτικών προτύπων. Επί πλέον υποθάλλει κινδύνους διαχωρισμού και στιγματισμού των οικογενειών – αποδεκτών της κρατικής αρωγής.

β) Οι ανάγκες των συζύγων χωρίς παιδιά καλύπτονται σε πολύ μικρό βαθμό, κυρίως μέσα από προγράμματα με μεγάλες ελλείψεις (π.χ. τά προγράμματα των Δήμων: «βοήθεια στο σπίτι») και απευθύνονται κατά προτεραιότητα σε ανθρώπους με πολλαπλά προβλήματα (φτώχεια, απομόνωση, αναπηρία).

γ) Οι οικογένειες οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται ως «ευπαθείς» συνεχίζουν τον καθημερινό αγώνα τους χωρίς υποστήριξη. Τό ισχύον πρότυπο της κοινωνικής πολιτικής και ή ιδεολογική του θεμελίωση δεν ασχολούνται με την μέση αστική και εργατική οικογένεια, ακόμα λιγότερο με την εύπορη οικογένεια – στους κόλπους της οποίας παίζονται συχνά σοβαρά ανθρώπινα δράματα – Έτσι, όλο και περισσότερες οικογένειες αντιμετωπίζουν τό άγχος της προσπάθειας να επιβιώσουν

στis σημερινές ανταγωνιστικές και άκρως ύλιστικές συνθήκες. Τά προβλήματα μοναξιᾶς, ἀπαξίωσης, και ύποβάθμισης τῆς ζωῆς μέ ἐπιπτώσεις στή σωματική και ψυχική υγεία δέν αποτελοῦν μόνο προνόμιο τῶν φτωχῶν – τούς ὁποίους σίγουρα προτιμοῦν – ἀλλά προσβάλλουν ὅλες τίς εισοδηματικές κατηγορίες τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐδῶ εὐλογα μπορεῖ νά τεθεῖ τό ἐρώτημα: Ἡ κοινωνική πολιτική δέν πρέπει κατ' ἐξοχήν νά ἀφορᾶ τούς εὐπαθεῖς πληθυσμούς και τήν ἀντιμετώπιση προβλημάτων; Εἰδικότερα, πού πρέπει νά στοχεύει μιᾶ κοινωνική πολιτική για τήν οἰκογένεια και μέ ποιές προτεραιότητες; Ποιοί και μέσα ἀπό ποιές διαδικασίες ἀποφασίζουν για τό «δέον» και τό «ἐφικτό»; Πῶς κατανέμονται οἱ εὐθύνες τῆς πολιτείας και οἱ εὐθύνες τῶν ἰδίων τῶν πολιτῶν;

Ἡ ἀπάντηση σέ τέτοια ἐρωτήματα πρέπει νά εἶναι ὁ καρπός δημοκρατικῶν διαδικασιῶν μέ τή συμμετοχή τῶν ἄμεσα ἐνδιαφερομένων, μέ ἀναγνώριση και σεβασμό στήν ἑτερότητα και τήν ταυτότητα (ἐθνική και προσωπική) τῶν ἀνθρώπων, μέ τήν ἐκφορά ἑνός διαφορετικοῦ λόγου πού δέν μιᾶ μόνο για δικαιώματα, ἀλλά ἐπίσης για προσωπική και συλλογική εὐθύνη.

Σήμερα ἡ κυρίαρχη τάση στήν κοινωνική πολιτική – και ὄχι μόνο – ἐστιάζεται σtis διαδικασίες, στό μάνατζμεντ, στήν συγκράτηση τῶν δαπανῶν. Σπάνια τίθεται στά περισσότερα συνέδρια και τίς διαβουλεύσεις, ἢ στο δημόσιο λόγο, τό ζήτημα τῶν ἀξιῶν. Γι' αὐτό μιλοῦν ἡ Ἐκκλησία και κάποια σύγχρονα κοινωνικά κινήματα στους κόλπους τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ὅπως τό κίνημα τῶν χρηστῶν τῶν κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν. Μιᾶ κοινωνική πολιτική για τήν οἰκογένεια ὀφείλει νά θέσει τό ζήτημα τῆς σημασίας και τῆς ἀξίας τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Σέ πολλές περιπτώσεις σήμερα θέσεις ὑπέρ τῆς οἰκογένειας και μάλιστα μέ γάμο, χαρακτηρίζονται ὡς ἀντιδραστικές, ἀναχρονιστικές, συντηρητικές. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού συζοῦν ἢ βιώνουν τήν ὀδυνηρή διάλυση

τῆς οικογενειακῆς τους ζωῆς θά πρέπει νά ἀφεθοῦν χωρίς ὑποστήριξη καί προστασία, ἀλλά οὔτε εἶναι ἀναγκαῖο νά προβάλλονται ὡς ἀναπόφευκτη πραγματικότητα.

3. Προοπτικές τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς γιά τήν οικογένεια – Σχέσεις ἀτόμων ἢ κοινωνία προσώπων;

Τά ὅσα ἤδη συνοπτικά παραθέσαμε ἀναφέρονται στήν ἐκκοσμικευμένη προσέγγιση τῆς οικογένειας, καί τῆς κατανόησης τοῦ ρόλου της στίς σημερινές συνθήκες. Ἡ Ἐκκλησία, χωρίς νά παραβλέπει τίς ἀλλαγές καί ἐξελίξεις στή δομή καί τήν ὀργάνωση τῆς σύγχρονης οικογένειας, τήν τοποθετεῖ σέ ἄλλη βάση.

Τό βάθος καί τό εὖρος τῆς χριστιανικῆς ὀρθόδοξης προσέγγισης στήν οικογενειακή ζωή καί τίς σχέσεις μεταξύ συζύγων, συγκρίνονται συνήθως μέ τήν ἄσκηση κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀπό τό κράτος καί ἄλλους θεσμούς μέ ἀναφορά στά υἱοθετούμενα μέτρα. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει νά ἐπιδείξει ἕνα πλούσιο ἔργο διακονίας (τό ὁποῖο μέχρι πρόσφατα δέν εἶχε καταγραφεῖ), ὅπως καί πιλοτικά προγράμματα γιά τήν ἐνίσχυση τῶν πολύτεκνων οικογενειῶν, ὥστόσο δέν θεωροῦμε ὅτι σέ αὐτό τό ἔργο συμπυκνώνεται ἡ συμβολή της. Μέτρα ἀναπτύσσουν τόσο τό κράτος, ὅσο καί φορεῖς τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, ἄλλοτε μέ ἐπιτυχία καί καινοτομία, ἄλλοτε μέ ἀτολμία, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα κενά. Ἀπό τήν ὀπτική τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἡ οὐσιαστική προσφορά τῆς ὀρθόδοξης προσέγγισης βρίσκεται στήν ἀντίληψη τῆς οικογένειας ὡς μορφῆς κοινωνίας προσώπων⁴ καί ὄχι ἔνωσης ἀτόμων. Ἡ διαφορά εἶναι οὐσιαστική. Τά ἄτομα ἀναζητοῦν τρόπους προσέγγισης, γέφυρες ἐπικοινωνίας, κοινά σημεία. Τά

⁴ Ἐνα ἀπό τά κλασσικά διλήμματα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἐστιάζει στό ἐρώτημα ἀτομική ἢ συλλογική μορφή ρύθμισης, καθὼς καί στήν ἀναζήτηση τρόπων διασύνδεσης καί συνεργασίας τῶν ἀτόμων μεταξύ τους σέ σχέσεις φροντίδας. Θεωροῦμε ὅτι τό ἀνθρώπινο πρόσωπο ἀποτελεῖ τήν ὑπέρβαση αὐτοῦ τοῦ ...ψευτοδιλήμματος. Γιατί σέ ἀντίθεση μέ τό ἄτομο, τό πρόσωπο δέν ὑπάρχει ἔξω ἀπό τήν σχέση μέ τόν ἄλλο, ὄντας συγχρόνως ἡ ἀπόλυτη ἑτερότητα καί βιώνοντας τήν ἀλήθεια καί τήν ἐλευθερία μέσα ἀπό τήν ἀγάπη.

άνθρώπινα πρόσωπα στή μοναδικότητά τους, έξ όρισμοῦ δέν μποροῦν νά ὑπάρξουν ἔξω ἀπό τή σχέση κοινωνίας. Ἡ ἀγάπη καί ἡ ἀλληλεγγύη δέν ἀποτελοῦν συνδυετικούς κρίκους μεταξύ τους, ἀλλά προϋποθέσεις τῆς συγκρότησής τους ὡς πρόσωπα.

Ἡ εἰσαγωγή αὐτῆς τῆς λογικῆς μπορεῖ νά προσφέρει πολλά στή κοινωνική πολιτική σήμερα, ἡ ὁποία δέν πάσχει ἀπό τήν ἔλλειψη τεχνικῶν καί στοιχείων, ὅσο ἀπό τήν ἀδυναμία ἔκφρασης νέων ἀξιακῶν πλαισίων καί θεμελίωσής τους στήν πράξη. Τό καίριο ἐρώτημα γιατί χρειάζεται ἡ κοινωνική πολιτική καί σέ ποιά νοσηματοδότηση «τοῦ κοινωνικοῦ» θεμελιώνεται, τίθεται ἐπιτακτικά καί δέν μπορεῖ νά ἀπαντηθεῖ μέ τήν ὀψιμη ἐπίκληση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἡ ὁποία τελικά δέν ὀδηγεῖ αὐτομάτως στήν αναγκαία υπέρβαση ἀπό τα άτομα στις συλλογικότητες. Πῶς γίνεται πράξη ἡ ἀλληλεγγύη σέ τέτοιο βαθμό ὥστε νά ἐγγυηθεῖ τήν κοινωνική συνοχή; Μέ ποιούς τρόπους σφυρηλατοῦνται σχέσεις ἀγάπης, σεβασμοῦ καί ἀποδοχῆς, ὥστε νά δημιουργοῦνται οικογενειακές σχέσεις μέ διάρκεια καί ἀντοχές μέσα στό σύγχρονο κόσμο; Οἱ ἀπαντήσεις ἐξαρτῶνται ἀπό τό πόσο ψηλά τοποθετοῦμε τήν οικογένεια ὡς ἀξία καί πόσο θέλουμε πράγματι νά τήν στηρίξουμε, χωρίς νά κλείνουμε τά μάτια στίς ἀλλαγές πού ἔχουν συντελεσθεῖ, ἀλλά καί χωρίς νά υἱοθετοῦμε ἄκριτα κάθε ἀλλαγή μπροστά στόν κίνδυνο νά κατηγορηθοῦμε ὡς συντηρητικοί καί ἀναχρονιστικοί.

Ποιές προοπτικές διαφαίνονται γιά τήν οικογένεια στά πλαίσια τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς; Μποροῦμε νά διακρίνουμε τάσεις ἐνίσχυσης τῶν μέτρων στήριξης ἀπό τό κράτος; Πολύ φοβάμαι ὅτι ἡ ἀπάντηση δέν εἶναι ἐνθαρρυντική. Τό πῶς πιθανό εἶναι ὅτι κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν οικονομικῶν ἐπιταγῶν, ὅπως αὐτές ἐκφράζονται σέ ἐθνικό καί εὐρωπαϊκό ἐπίπεδο, τό κράτος θά περιορίζεται σέ στοχοθέτηση μέτρων μέ ἀποδέκτες

τίς «εὐπαθεῖς» οικογένειες χωρίς νά μεταβάλλεται τό εὐρύτερο σκηνικό τῶν νεοφιλελεύθερων ἐπιταγῶν. Ἡ τοπική αὐτοδιοίκηση ἔχει ἤδη δώσει δείγματα γραφῆς μέ προγράμματα στήριξης τῆς οικογένειας καί τοῦ παιδιοῦ. Χρειάζεται ὅμως πόρους, ἐξειδικευμένα στελέχη καί κυρίως ἀλλαγὴ ἀντιμετώπισης, ἀπό τήν ὑποστήριξη στήν ἐνδυνάμωση, ὥστε νά μπορέσει – ὅταν ὑπάρχει ἡ πολιτική βούληση – νά προχωρήσει στήν πρόληψη τῶν προβλημάτων. Πίσω ἀπό τά θλιβερά γεγονότα τῆς Βέροιας ὑπάρχει καί ἡ προῖστορία τῆς διάλυσης ὑπηρεσιῶν ὑποστήριξης οἰκογενειῶν σέ συνθήκες κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ.

Ὁ τρίτος τομέας, ὑπό τήν καθοδήγηση τῶν πιό εὐρωστων φορέων τοῦ μη-κυβερνητικοῦ καί ἐθελοντικοῦ χώρου μπορεῖ νά προσφέρει περισσότερες ὑπηρεσίες σέ συνεργασία μέ τό κράτος, πάντοτε ὅμως στά πλαίσια μιᾶς ὑπολειμματικῆς ἀντίληψης τῆς ἀντιμετώπισης ἄμεσων ὀξυμένων προβλημάτων.

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ κοινωνικὴ πολιτικὴ προσεγγίζει τήν οἰκογένεια μέσα ἀπό τό κυρίαρχο πρίσμα τῆς ἐργασίας, διερευνώντας τρόπους συμφιλίωσης τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς καί τῆς ἀπασχόλησης μέ μεθόδους τῆς νέας διακυβέρνησης. Κύριος στόχος ὅμως παραμένει ἡ ἐνίσχυση τῆς ἀνταγωνιστικότητος τῆς Εὐρώπης καί ἡ διαχείριση τῶν τριβῶν πού προκαλεῖ ἡ παγκοσμιοποίηση καί ὄχι ἡ γνήσια ἐλευθερία ἐπιλογῆς γιὰ τήν ἐργασία, τίς σχέσεις, τὴ ζωὴ.

Ὅσοι καί ὅσες πιστεύουμε ὅτι οἱ θεσμοὶ τῆς οἰκογένειας καί τοῦ γάμου πρέπει νά διαφυλαχθοῦν καί νά ἐνισχυθοῦν ἔχουμε μπροστά μας πολυμέτρητη καί ἐπίπονη προσπάθεια, ὄχι τόσο γιὰ τὴ θέσπιση ἐδικῶν μέτρων, ὅσο γιὰ τὴν προαγωγή μιᾶς γνήσια πλουραλιστικῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία θά διευρύνει καί θά ὑλοποιεῖ τά κοινωνικά δικαιώματα γιὰ ὅλο τόν πληθυσμό δίνοντας σάρκα καί ὀστά στήν ἀλληλεγγύη. Ἐπιπλέον, εἶναι σημαντικό νά ἀναδεικνύουμε σέ κάθε

περίπτωση μέ τό δικό μας ἔμπρακτο παράδειγμα τήν οὐσία τοῦ γάμου καί τῆς οἰκογένειας. Κανείς δέν δικαιούται νά κρίνει καί νά ἀναθεματίζει ἄλλες ἐπιλογές σχέσεων καί ζωῆς. Ἀποτελεῖ ὅμως δική μας εὐθύνη νά ἐξηγήσουμε τί ἐννοοῦμε, νά δείξουμε ποιὰ εἶναι ἡ ἐναλλακτική πρόταση, τόσο γιά τίς ἀνθρώπινες σχέσεις, ὅσο καί γιά τίς πολιτικές τοῦ κράτους. Ἡ τελική ἐπιλογή εἶναι ζήτημα ἐλευθερίας βούλησης καί ἀνάληψης εὐθυνῶν.

Βιβλιογραφία

- Βενιέρης Δ. καί Παπαθεοδώρου Χρ.(ἐπιμ.) (2003), *Ἡ Κοινωνική Πολιτική στήν Ἑλλάδα-προκλήσεις καί προοπτικές*. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα.
- Βλάχος Ἱερ. Μητροπολίτης Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου, «Τό πρόσωπο στήν Ὁρθόδοξη παράδοση» Ἱερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, (Γ' ἐκδοση), 1997.
- Ἐπιτροπή τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων (2001) *Εὐρωπαϊκή Διακυβέρνηση – Μιά Λευκή Βίβλος*, COM(2001)428 τελικό.
- European Commission (General Secretariat for Equality, Family and Child Care Centre) (2001), *Best Practices around Europe concerning reconciliation of family and professional life. Manual*, Ἀθήνα, Α. Ν. Σάκκουλας.
- Ferrera M. (1996) *The "southern model" of welfare in social Europe*, "Journal of European Social Policy" 6(1) σ.17-37.
- Giddens A. (1998) *Ὁ τρίτος δρόμος*, Πόλις Ἀθήνα.
- Κογκίδου, Δ. (1995), *"Μονογονεϊκές οἰκογένειες.. Πραγματικότητα, προοπτικές, κοινωνική πολιτική"*, Ἐκδόσεις «Λιβάνη – Νέα Σύνορα», Ἀθήνα
- Lewis G. et al (2000) *Rethinking social policy* Open University – Sage, London, California, New Delhi. (Ἡ ἐλληνική μετάφραση εἶναι υπό ἐκδοση με τίτλο *Κοινωνική Πολιτική, μια ἄλλη Προσέγγιση*, Gutenberg).
- Μαγριπλῆς Δ. (ἐπιμ.) *Κριτικές προσεγγίσεις στόν ὀρθόδοξο πολιτισμό -Ὁψεις τοῦ ἐλληνικοῦ παραδείγματος*. Ἀντώνης Σταμούλης, Θεσσαλονίκη υπό ἐκδοση, 2007.
- Μαράτου-Ἀλιμπράντη Α. (ἐπιμ.) (2002) *Οἰκογένειες καί Κράτος Πρόνοιας στήν Εὐρώπη- Τάσεις καί προκλήσεις στόν εἰκοστό πρῶτο αἰῶνα*. Gutenberg

- Ματσαγγάνης Μ. (έπιμ) (1999). *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*. Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Μουσούρου Λ. Μ.(1998) *Η Ευρώπη μπροστά στον 21^ο αιώνα. Τάσεις και εξελίξεις που επηρεάζουν την οικογένεια στο Ίδρυμα για το Παιδί και την Οικογένεια - Ευρώπη-21^{ος} αιώνας. Όραμα και Θεσμοί*. Αθήνα, Νέα Σύνορα σ.σ. 53 - 61
- Μουσούρου Λ.Μ., Στρατηγάκη Μ. (2004) *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής- Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις*. Gutenberg.
- Σακελλαρόπουλος Θ. (έπιμ) (1999), *Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους*, Κριτική, Αθήνα
- Στασινοπούλου Ό. (1993α) *Οικογένεια- Κράτος-Κοινωνική Πολιτική, Οριοθετήσεις και Διαπλοκές* στο Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα. *Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα*.
- Στασινοπούλου Ό.(1993β) *Αναδιάρθρωση των Προσωπικών Κοινωνικών Υπηρεσιών- Η επικαιρότητα της ανεπίσημης φροντίδας και οι σύγχρονες διαπλοκές*, στο Γετίμη Π. και Γράβαρη Δ. (έπιμ) *Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική*. Θεμέλιο, σ.σ.271-311.
- Στασινοπούλου Ό. (1996) *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής – Φροντίδα και Γήρανση- ή σύγχρονη πλουραλιστική πρόκληση*.Gutenberg.
- Σταυρόπουλος Α. (1991) *Προσωπικά και πνευματικά μέσα για τη δημιουργική αντιμετώπιση του χάους στον τόμο Αξίες και Πολιτισμός*. Αφιέρωμα στον Καθηγητή Ευάγγελο Θεοδώρου. Αθήνα, Έκδόσεις Τήνος, σ.σ. 65-83.
- Σταυρόπουλος Α. (1999) *Ο Φιλοκαλικός Άνθρωπος – Μιά όρθοδοξη πρόταση ζωής*. Περιοδικό «Κοινωνία» έτος ΜΒ', Απριλίου-Ιουνίου , σ.σ. 141-151.
- Συμεωνίδου Χ.και Μαγδαληνός Μ.(έπιμ.) *Πολιτικές για την οικογένεια στις χώρες της Ε. Ε .Εναρμόνιση οικογενειακής και εργασιακής ζωής-Ανάλυση κόστους και όφελους για την Ελλάδα*. Αντώνης Σάκκουλας, υπό έκδοση, 2007.
- Τριανταφύλλου Τζ.- Μεσθεναίου Λ.(1993) *Ποιός φροντίζει; Η οικογενειακή φροντίδα των εξαρτημένων ηλικιωμένων στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*. Sextant, Αθήνα.
- Williams F. (2000), *Principles of Recognition and Respect*, στο Lewis G. et al. (έπιμ)“*Rethinking Social Policy*” Open University, Sage, London, California .σ.σ. 338-353.